

"והיה צדק אזור מתניו והאמונה אזור חלציו"

דברי מספר לזכרו של הרמ"ם שניאורסון, האדמו"ר מלובאוויטש*

כשנפטר ויליאם וורדסוורת' (William Wordsworth), מגדולי המשוררים האנגלים, בשנת 1850, כתב עליו משורר גדול אחר שלו היה נפטר עשר שנים קודם לכן היה זוכה להערכה הרבה יותר גדולה ולהערצה בלתי מסוייגת. אצל חלק ניכר מן הציבור, ובכללו אלה היושבים כאן, שוררת מן הסתם התחושה, שלו הרבי מלובאוויטש זכורו לברכה היה נפטר לפני חמש שנים, טרם החל העיסוק האינטנסיבי בפרשת המשיחיות - האמנם משיח הוא, שמא רק "בחוקת משיח" - היה קל לו יותר להרגיש את עומק האבדה בלב שלם ולהתייחס אליה.

נקודה זו, שעוררה ביקורת חריפה בתוגים מסויימים, עד כדי יציאה למלחמת תורמה בתופעה, ברבי, בתנועת חביד ובכל מה שמסביב לה, על כל מרכיביה והבטיה, העיבה ללא ספק בשנים האחרונות על התייחסותו של חלק ניכר מהציבור הן כלפי האדם והן כלפי תנועתו.

אמנם, היתה כאן בעיה רצינית. ואף על פי כן, דומני שאסור שסיומת זו, קשה ומרה בכל שתהיה, תעיב על הערכתנו - במבט לאחור - את האדם, את תנועתו, ותביא להשכחת הישגיהם האיריים והמעמד הנעלה שרכשו.

רצוני להתחיל דווקא מאותה נקודה בעייתית. מעולם לא עלה על דעת אדם, על דעתם של ר' משה פיינשטיין, ר' אהרן קוטלר או "הרבי", להכריז כי בבחינת מלך המשיח הם. וכי לא היו חסידים? האם לא היתה להם מסורת? שמא לא היו חוליה בשלשלת ארוכה? לא ולא. דומני כי בשרש הדברים, נטפלה המשיחיות דבקה בזהותו של הרבי בגלל רמותו ומעמדו על הפן החיובי שבהם. נתקיים ברבי - ובעצמה רבה - שילוב מסויים, שמי שרצה יכול היה לראות בו כבואה דבבואה של מלכות משיח.

מהו המאפיין הבסיסי של מלך המשיח? התיאור המלא ביותר מצוי בפי הנביא ישעיהו (פרק יא):

יצא חטר מגוע ישי ונצר משרשיו יפיה. ונחה עליו רוח ה', רוח חכמה וכינה, רוח עצה ונבונה, רוח רעת ויראת ה'. והריתו כיראת ה', ולא לפראה עיניו ישפט ולא למשפט אוניו יוכית. ושפט בצדק דלים, והוכיח במישור לענוי ארץ, והכה ארץ כשכט פיו וברוח שפתיו יפית רשע. והיה צדק אזור מתניו, והאמונה אזור חלציו.

עד כאן הדגש המרכזי. מלך המשיח עומד בנקודת גובה אחת מעל הכל. שילוב של חזן וכיצוע, של חכמה וכינה מזה, ושל כוח תוכחה, שפיטה והכאת ארץ בשכט פיו מזה. בלשון חכמים - תלמוד ומעשה החוברים להם יחדיו.

* דברי מספר שנאמרו בוויכוח הישיבה ביום ז' תמוז תשנ"ד. כתב וערך: אביעד הכהן.

מצד אחד, ניצבת כאן דמות שנחונה ברוח ה', רוח המקיפה הן עוצמה וגדלות אינטלקטואלית ברבדיה השונים, חכמה ובינה, הן כישורים אישיים של עצה וגבורה, והן עומק של יראת שמים, דעת ויראת ה'. זהו צד אחד, מבחינת מעמדה הרוחני של דמות ואישיות גדולה זו.

מצד שני, מתגלה כאן כוח העשייה. הפעלת כל אותם כוחות נפש למטרות נשגבות ונעלות. הן במישור הפרט, בזהתייחסות לדלים ולענווי ארץ, והן במישור החברתי-לאומי. לא רק התייחסות לענווי ארץ, אלא יחס לארץ כולה.

מצד אחד, ניצבת כאן דמות שנחונה ברוח ה', רוח המקיפה הן עוצמה וגדלות אינטלקטואלית ברבדיה השונים, חכמה ובינה, הן כישורים אישיים של עצה וגבורה, והן עומק של יראת שמים, דעת ויראת ה'. זהו צד אחד, מבחינת מעמדה הרוחני של דמות ואישיות גדולה זו.

מצד שני, מתגלה כאן כוח העשייה. הפעלת כל אותם כוחות נפש למטרות נשגבות ונעלות. הן

במישור הפרט, בהתייחסות לדלים ולענווי ארץ,
והן במישור החברתי-לאומי. לא רק התייחסות
לענווי ארץ, אלא יחס לארץ כולה.

יש כאן גם "סור מרע", שיפוט וענישה, וגם מערכת של עשיית הטוב, "והיה צדק
אזור מתניו, והאמונה אזור חלציו". השתת מבנה העולם והחברה על אותם שני ערכים
מרכזיים שהם נחלתה של כנסת ישראל מימים ימימה. שני מוקדים שנתגלמו באישיותו
של של אברהם אבינו. "רודפי צדק מבקשי ה' - זה אברהם אבינו.
זה האדם, זו הדמות.

הרמב"ם מביא את הדברים בלשון קצרה (הלכות מלכים יא, ד):

יעמוד מלך מבית דוד, הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב
ושבעל פה, ויכופ כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה, וילחם מלחמות ה', הרי זה
בחזקת שהוא משיח.

"הוגה בתורה, עוסק במצוות, לוחם מלחמות ה', מחזק בדקה של תורה ושל כנסת
ישראל". לאו כל אדם, לרבות אנשים גדולים למדי, נחון בצירוף הכישורים והאומץ
לשלב שני כיוונים אלה. הן את ההיגיון בתורה, והן את הביצוע. הן רוח ה' על כל
מרכיביה, והן התמודדות עם רשע, עם ענווי ארץ, ועם צרכי ארץ עצמה.

דומני, שמה שייחד יותר מכל את הרבי, הן מבחינת דמותו והן מבחינת פועלו ומעמדו היה שילוב זה, שבין תלמוד ומעשה, במישור הביצועי הפשוט. לא רק בבחינת השראה רוחנית על השטח המעשי מתוך זיקה אליו. השראה מעין זו היתה לרבים אחרים.

ככל הידוע לי, לא היה בדור זה מי שישווה לרבי - או יתחיל להשתוות אליו - בכל הנוגע ליישום החזון, לביצועו, לבניית ה"אימפריה" של חב"ד וניהול "ממלכתה". פעילות זו בעולם המעשה נבנתה על אדני יהדות ותורה והיתה צמודה ליכולת ליישם, לפעול ולהפעיל. מהצד החיובי, היתה כאן יכולת מרשימה של "חיזוק בדקה של תורה", בניית מערכות המשתרעות על פני קצוות תבל, ופיתוח מערכת של מוסדות חינוך למיניהם, אם בפן המצומצם ואם בפן הרחב, כאלה המיועדים לתינוקות של בית רבן וכאלה המיועדים למבוגרים, אם לגברים ואם לנשים.

**היסוד הראשוני שאיפיין את הרבי הוא
האיכפתיות. לא במובן הצר, איכפתיות לביתו-
שלו, לתנועתו, ל"שטיבל" שלו, אלא מתוך ראייה
למרחבים גדולים. גם מרחבים גיאוגרפיים גדולים,
תנועה שיש לה שלוחים ושלוחות בכל יבשת, אבל
גם במרחבים תרבותיים גדולים. לא רק בעולם של
ישיבות אלא גם בעולם של אוניברסיטאות, לא רק
בעולם של דתיים אלא גם בעולם של חילוניים, גם
במקומות שלכאורה היה צריך להיות רחוק מהם.
מה לו ולצה"ל? האיכפתיות היא שגרמה.
איכפתיות לראות את הדברים בקנה מידה
היסטורי ולאומי. גם זה חלק ממורשתה החיובית
של חב"ד, הדאגה למלכות שמים ככלל.**

מצד שני, היתה כאן גם לחימת מלחמות ה'. רוח הלחימה, הנכונות למלחמה, אינם זרים לעולמה של תנועת חב"ד. כמעט מראשית דרכה מצאה תנועה זו את עצמה במלחמה. הן ברוסיה הצאריסטית, הן ברוסיה הקומוניסטית, מקום בו שכן מעוזה המרכזי של התנועה. תנועה זו מצאה את עצמה בעימות עם מישטרים רשעים ומרושעים ברמה זו או מאחרת. פה ושם בקעה קרן אור, דוגמת אלכסנדר השני, שליט שניתן היה לחיות אתו איכשהוא. אבל ככלל, שררה בקרבה התחושה כי התנועה ואנשיה נמצאים במצב של מלחמה מתמדת עם חברה עויינת, לפחות במישור הפוליטי. ככל שפעלה - מצאה עצמה תנועת חב"ד בעימות. זהו מצב שהיה מוכר היטב לתנועת חב"ד מקדמת דנא.

מכאן, שגם הנכונות למסירות נפש מוטבעת עמוק עמוק בתודעתה ובהווייתה של תנועה זו והיא חלק מגדלותה. מסירות נפש פשוטו כמשמעו.

סיפר לי יהודי שישב בצוותא עם חבורתו של ר' יוסף יצחק, הרבי הקודם, ברוסיה בתקופה הקומוניסטית, והנוכחים נדרשו לעשיית פעולה מסויימת שהיתה כרוכה בפיקוח נפש. ר' יוסף יצחק ביקש מי מהנוכחים שיהא נכון לבצע את הפעולה ולמסור את נפשו על קיומה, פשוטו כמשמעו, ומיד נמצאו לו מתנדבים. אכן, מגרש זה, של מסירות נפש עד כדי פיקוח נפש מוכר היטב בעולמה של חב"ד.

בימים השחורים והאפלים ביותר, של רוסיה הקומוניסטית, היה פה ושם ניצוץ של יהדות. היו שהחזיקו - אם בגלוי ואם בסתר - ובתנאים קשים ביותר, משהו מרוחה של תורה, בתלמוד תורה, במילה, באותם דברים שעליהם אמרו חז"ל שכנסת ישראל מסרה את נפשה. אכן, היה זה בעיקר הודות לתנועת חב"ד. נכון, היו גם יחידים במקומות שונים, אבל כתנועה מאורגנת היתה זו חב"ד.

במידה רבה, גדולתו של הרבי, ר' מנחם מנדל שניאורסון זכרו לברכה, היתה התמודדותו - ובמידה לא מבוטלת של הצלחה - לא רק עם מישטרים עריצים על כל שלוחותיהם, אלא גם עם החילוניות כתנועה רוחנית, או נטולת רוחניות.

גם לכך יש תקדים בעולמה של חב"ד. בעל התניא, אדמו"ר הזקן, השכיל להבין עוד בימיו את הסכנה הרוחנית הקיימת מפני אותן השפעות שנפוליאון ייצג אותן, אותה רוח נאורות מערבית, וצידד - ובגלוי - בעולם הרוסי שגם אם היה רווי אנטישמיות, הרי שהסכנה הרוחנית הצפויה ממנו היתה פחותה מזו העלולה לבוא מתוך אותם כוחות הבוקעים ועולים מן המהפכה הצרפתית. המסורת והמורשת של העולם האורטודוקסי הרוסי, הכנסיה ושלוחותיה, היתה עדיפה בעיניו מבחינה רוחנית מאותה "נאורות" שעלתה ובקעה ממערב. על כך נרדף ונס על נפשו.

גם המודעות למאבק תרבותי קיימת מראשית ימיה של חב"ד. ואף על פי כן, מבחינת ממדי המאבק וההתמקדות בו, וההתמודדות בתנאים שבהם הבעיה הפוליטית לא היתה קיימת וממילא הכל התנקז לאפיק הרוחני - כל אלה היו בעיקר נחלתו של הרבי. הקודמים לו, במידה וניהלו את מלחמות ה', ניהלו אותן במגרשים של משטרה עויינת, ומלכות אנטישמית. ב-Eastern Parkwa- התמונה היתה שונה. לא היתה שם בעיה של מישטר או משטרה. שם היתה בעיה עם הרחוב, עם התרבות, על כל המשתמע מהם.

את זה השכיל הרבי להבין, ולצורך מאבק זה חלץ אזוריו, שינס מתניו, וניהל מאבק מתמיד לחוק בדקה של תורה מצד אחד, ולהילחם מלחמות ה' מצד שני.

במידה מסויימת, עמד לצידו גורם שבנסיבות אחרות היה אולי נראה מוזר. היה לו רקע אקדמי אוניברסיטאי כשר למהדרין. מקצת למד בברלין, ואת חוק לימודיו סיים בסורבון. באוניברסיטאות אלה, בעלות השם העולמי, למד הכיר תרבות זו מקרוב. שם, אולי, רכש חלק מאותו כושר אירגון שכל כך עמד לצדו בהמשך. אבל, הנקודה המרכזית היא ראייתו את האתגר והתמודדותו עמו.

לנכונותו זו להתמודד היו כמה מרכיבים ויסודות. היסוד הראשוני שאיפיין את הרבי הוא האיכפתיות. לא במוכן הצר, איכפתיות לביתו-שלו, לתנועתו, ל"שטיבל" שלו, אלא מתוך ראייה למרחבים גדולים. גם מרחבים גיאוגרפיים גדולים, תנועה שיש לה שלוחים ושלוחות בכל יבשת, אבל גם במרחבים תרבותיים גדולים. לא רק בעולם של ישיבות אלא גם בעולם של אוניברסיטאות, לא רק בעולם של דתיים אלא גם בעולם של חילוניים, גם במקומות שלכאורה היה צריך להיות רחוק מהם. מה לו ולצה"ל? האיכפתיות היא שגרמה. איכפתיות לראות את הדברים בקנה מידה היסטורי ולאומי. גם זה חלק ממורשתה החיובית של חב"ד, הדאגה למלכות שמים ככלל.

הזכרתי לפני כן את אדמו"ר הזקן, שנכנס בעבי הקורה לשם מאבקו בנפוליאון בימי רוסיה הצאריסטית, וראה בכך בעיה קיומית רוחנית. מאבק של עולמות שונים, של השקפות שונות, שהוא - כמנהיג רוחני - חייב ליתן את הדעת עליהם.

אתן דוגמא אחת: מי שמכיר קצת את ההווי האמריקאי, מקרוב או מרחוק, יודע שיש שם בעיות רבות הסבות את נושא מעורבות הדת במערכת החינוכית והפוליטית. החוקה יוצרת חייץ ברור בין הדת והמדינה. ומי מוביל מאבק זה? כל אותם ליברלים יהודים המפחדים שאם ייכנס שמץ שם שמים לפינה דחוקה כלשהיא של בית הספר, מי יודע להיכן הדברים יגיעו. על מזבח זה, של הפרדת הדת והמדינה, של הליברליות, הם מוכנים להקריב הכל.

בנקודה זו ניהל הרבי מאבק עיקש. היו רבים שהרימו ידיים, אך הוא נאבק למען הכנסת שם שמים, למען הכנסת תפילות, לתוך בתי הספר הממשלתיים מתוך דאגה לאו דווקא לילדים היהודים שבתוכם, אלא בפירוש מחור דאגה לנוות על מנת

שהנוצרים יהו דבקים בנצרותם. כך לחם, ובכמה הקשרים, למען קידום הרעיון של קיום שבע מצוות בני נח, והקים אגודות מטעם חב"ד לשם כך. יש כאן ראייה רחבה, נכונות להתמודד, ובעיקר איכפתיות.

**מאז ומקדם, נר לרגלי תנועת חב"ד אותה אימרה
נפלאה של אדמו"ר הזקן, "אסור ליהודי להתיימש,
ואסור להתיימש מיהודי". זו תנועה שבשורשה יש
נימה של אופטימיות. נימה של אמונה, שאולי
לפעמים עולה על גדותיה.**

לצד האיכפתיות, היתה לרבי אמונה בהצלחת המאבק. מאז ומקדם, נר לרגלי תנועת חב"ד אותה אימרה נפלאה של אדמו"ר הזקן, "אסור ליהודי להתיימש, ואסור להתיימש מיהודי". זו תנועה שבשורשה יש נימה של אופטימיות. נימה של אמונה, שאולי לפעמים עולה על גדותיה ומגיעה עד כדי תופעת המשיחיות שאנו רואים כיום. בשורש הדברים זו תנועה המאמינה שאם משקיעים - יכולים להשיג. אם תרצו - לא יהא זה חלום. על רקע זה, אורגנו מפעלים, עלו יוזמות ונבנו מערכות בכל אתר ואתר.

השלישי הוא היכולת להעריך את ההישגים החלקיים, יכולת שקיבלה ממשלת ישראל וחדשים וחשיבות במאבק עם החילוניות לכל אורך הדרך. חלק גדול מעולם

התורה בנוי על חציית קו: יש דתיים ויש חילוניים, יש מאמינים ויש כופרים, יש "הלטי" ויש "לצרינו". גם בחב"ד יודעים על אבחנה זו, אך לצד הידיעה, ומבלי לטשטש חס ושלום את הקו המפריד, היתה מודעות - שצריך שתהא גם בלבנו - לתוכן ולערך של דברים חלקיים.

לעתים הדבר נראה מגוחך לאנשים נאורים. אתה נוטל אדם שלא הניח - ושלא נאמר, גם לא יניח - תפלין מזה שנים, חוטף אותו לחמש דקות ברחוב, ואומר לו: "בוא, תניח תפלין", משל יש בהם איזה כוח מאגי. אתה עומד תמיה: וכי מה משמעות יש לפעולה זו מבחינה נפשית או ערכית? וכי יכולה היא ליצור שינוי רוחני? לעתים אתה אפילו רואה בכך זלזול בתפלין, ההופכים להיות מכשיר מאגי. ואם עבירה ואפיקורסות אין כאן, הרי - שכדברי הרמב"ם ביחס למוזוה - יש כאן לכאורה נטילת דברים שבקדושה והפיכתם לכלי שרת מאגיים.

**היתה ברבי הרבה חכמה. בשנות החמשים הקפיד הרבי ללכת מבית מדרשו לביתו אשר ב-
President Street ללא מלווים. בלי "משרתים".
כשראיתי אותו הולך לבדו, ניגשתי ואמרתי לו
"שלום". שאל אותי: היכן אתה לומד? "בישיבת
רבי יצחק אלחנן". הדבר עורר אצלו, מן הסתם,
קצת חשדנות. "יפה", אמר לי, "אך עליך לזכור:
יראתו קודמת לחכמתו". לדידו, ודאי היתה זו
סיסמה. הרבי היה אדם בעל כישורים
אינטלקטואליים וגדלות בתורה בקנה מידה
משמעותי, עם היקף רחב, אבל סיסמה זו, "יראתו
קודמת לחכמתו", היא שהינחתה אותו לאורך
הדרך.**

ואף על פי כן. אפשר ופעולה זו תביא לכך שאצל אותם רבים, יידלק מחדש אותו ניצוץ יהודי, "א פינטל ייד", אותה נקודה המודגשת היטב בתורת חב"ד. תזכורת מבית אבא ולו לרגע קט. אדם מתחבר שוב למסורת, מושרש במורשת. בהרבה מקרים לא מדובר במיפגש אקראי. אדם לוגם כוסית משקה בנמל התעופה, בתחנת חב"ד, או מניח תפלין לכמה דקות בסמוך לתחנה המרכזית. יש כאן הכרה במשמעות של החלקיות, באותה נקודה יהודית. הרבי החדיר רעיון זה, לא בחברה שלנו אלא בחברה שבה היא לובשת ממדים הרבה יותר משמעותיים. מבחינה הלכתית אתה יכול לפקפק האמנם יש מעשה מצווה בהנחת תפלין על ראשו של מי שאינו מאמין בהם, אבל פעולה זו קודמת עור וגידים במסגרות אחרות, בדמות זהות יהודית מסויימת, זיקה כלשהיא, שמתוך כך שמירת הקשר עם הקדוש ברוך הוא. גם כשמדובר באוכלי נבלות וטרפות

ומחללי שבת אתה מחזיק אותו ברמה מסויימת, מונע התבוללות מוחלטת. אולי די יהיה בקשר זה כדי למנוע נישואי תערובת.

אצל רוב אותם סטודנטים המגיעים לבתי חב"ד שהוקמו באוניברסיטאות למיניהן אין משמעות לאורח חיים הלכתי, אבל ניתן לדבר עמם על זהות יהודית. הרבי הוא זה שהפעיל מערכת זו, והחדיר הן את האמונה, הן את המוטיבציה והן את הכיוון. אלה הישגים חלקיים מצד אחד, אבל מצד שני, מבחינה לאומית ואישית כאחד, משמעותיים ביותר.

כאמור, מאבק מתמיד זה נעשה בהיקף ובעומק, הן מבחינה גיאוגרפית והן מבחינה סוציולוגית. אינני יודע אם היתה בעולם דמות אחרת, אותה העריצו אנשים מעולמות ערכיים שונים לחלוטין. זלמן שז"ר מזה, ובוב דילן מזה, ושניהם רצו לבית מדרשו של הרבי. היתה כאן עוצמה של אישיות, ויכולת מרשימה של התקשרות והשתייכות.

הרבי היה מנהיג בולט, בעל עומק, בעל עוצמה. עוצמה זו היתה נראית לעתים בפורמט קטן. במשך שנים רבות גרתי במרחק כמה דקות הליכה מ-Eastern Parkway, מקום בית מדרשו של הרבי. נודמנתי לשם לעתים. פעם, בליל שמחת תורה, הגעתי לחצר בשלוש לפנות בוקר. הרבי עמד וניצח על הציבור. כשרצה שירקדו יותר מהר טובב את כף ידו, וכך עשה אף משביקש להאיט את הקצב. לא היה בקהל אדם שנקף אצבע מבלי שיקבל הנחיה מהרבי. תחושת העוצמה היתה תלויה באוויר. עוצמה זו הורגשה, כמובן, בממדים גדולים.

לפני כמה עשרות שנים נכחתי בהלווייתו של הרבי הקודם, ר' יוסף יצחק. גם אז היתה שמחה ב-Eastern Parkway - הרחוב היה מלא וגדוש, אך לא ניתן להשוות זאת עם העוצמה שיש לחב"ד היום. אותו כושר ארגון נפלא, המלווה ברוחניות של ממש, עומק תורני והכוונה ליראת שמים, כל אלה חרת הרבי על דגלו, אותה אהבת ישראל שהטביע על תנועתו, כל אלה היוו תשתית לאותו עולם.

היתה ברבי הרבה חכמה. בשנות החמשים הקפיד הרבי ללכת מבית מדרשו לביתו שב- President Street, ללא מלווים. בלי "משרתים". כשראיתי אותו הולך לבדו, ניגשתי ואמרתי לו "שלום". שאל אותי: היכן אתה לומד? "בישיבת רבי יצחק אלחנן". הדבר עורר אצלו, מן הסתם, קצת חשדנות. "יפה", אמר לי, "אך עליך לזכור: יראתו קודמת לחכמתו". לדידו, ודאי היתה זו סיסמה. הרבי היה אדם בעל כישורים אינטלקטואליים וגדלות בתורה בקנה מידה משמעותי, עם היקף רחב, אבל סיסמה זו, "יראתו קודמת לחכמתו", היא שהינחתה אותו לאורך הדרך.

היתה לרבי זיקה משמעותית לארץ. זיקה זו - שבינו לבין ארץ ישראל, ושל חלק מיושביה אליו - היתה, במידה מסויימת, אמביוולנטית וחצויה. מצד אחד, היתה בו נימה אוניברסלית מסויימת. הוא לא דחף כל הזמן לכיוון העלייה לארץ. בשעתו, הצליח להרגיז לא מעט יהודים בארץ, כשהתייחס לפסוק שבסוף פרשת יתרו: "מזבח אדמה תעשה לי, וזבחת עליו את עלתיך ואת שלמיך, את צאנך ואת בקרך, בכל המקום אשר אוכיר את שמי אבוא אליך וברכתיך". הרבי פירש: "עלתיך" - עליוותיך הולדתי, "ושלמיך" - זו השלמות אליה יכול אתה להגיע, ושתי אלו יכול וצריך אתה לקיים ^{עשית} בכל המקום אשר אוכיר את שמי". היו כאן אנשים שיצאו מגדרם לשמע

הדברים, אך נימה אוניברסלית זו מאפיינת את מסורת חב"ד. וכאן בא לידי ביטוי אותו מעשה שבשעתו עורר תמיהה רבתי: בשנת 1978, כשהייתי בדרום אפריקה, פגשתי רב שלמד אתי בארצות הברית, והפך להיות מקורב לחב"ד. הוא אמר לי שהרבי הורה ליהודי דרום אפריקה להישאר שם, והבטיח להם שלא יאונה להם כל רע עד ביאת גואל צדק. בשעת מעשה הדברים נראו לי כיומרה יוצאת מן הכלל, הכיצד זה מקבל הרבי על עצמו אחריות כה כבדה. אך מי יודע, אפשר שהשכיל להבין מה שאחרים לא צפו. הזכרתי זאת רק כדוגמה לנכונות לוותר, ואולי להשלים עם נוכחות יהודית בגולה.

מצד שני, היה לו קשר עמוק ומעורבות לא מבוטלת עם כל הנעשה כאן בארץ. מעורבות שהביאה אותו, בין היתר, לנקוט בעמדות מסויימות ברורות. הרבי ניהל את המאבק למען ארץ ישראל השלמה יותר מכל מנהיג אחר בעולם התורה בחוץ לארץ, וניהל מאבק תקיף, ולאורך הדרך, נגד כל פשרה בעניין זה. זיקה זו באה לידי ביטוי גם ביכולת לחדור להרבה מערכות שרוב האדמו"רים אינם מסוגלים - או שמא אינם מעוניינים - לחדור לתוכן. בצבא לא מוצאים הרבה מחסידי גור או בעלו, אבל מוצאים שם הרבה מחסידי חב"ד. גם כאן יש, פעם נוספת, ביטוי ליחסה של חב"ד הן לפרט והן לכלל, ובדברים קטנים. אותו נוהג של אנשים הבאים לרבי, מקבלים דולר וממשיכים הלאה, מבטא את הזיקה לפרט. הקשר לארץ, ומעמדו של הרבי לארץ, נפגם במידה מסויימת לפני מספר שנים. במשך עשרות שנים נוהר הרבי ושמר על מעמדו הא-פוליטי, מבלי שהודהה עם מפלגה זו או אחרת, אך לפני מספר שנים הטיל הרבי את כובד משקלו ויוקרתו למען "אגודת ישראל", ואז החלו ניצני התופעות שראינו בשנים האחרונות, וחלה שחיקה במעמדו.

גם מי שאינו מקורב במיוחד לתנועת חב"ד, ואפילו יש בלבו ביקורת כלפיה, צריך להוקיר ולהעריך את הגדולה שיש בתנועה זו ושהיתה באדם גדול זה. מעבר לזה, עליו להרגיש עצמו אסיר תודה להם. גם מי שלא השתייך לעולמה של תנועת חב"ד, הועשר על ידה ועל ידי מנהיגה הגדול, הרבי מלובאוויטש, שעמד במשך למעלה מארבעים שנה בראשה, ועשה כה רבות למען קידומה ולמען קידום אותם ערכים המאחדים אותנו עם עולמה.

יש לחזור ולהדגיש: אף על פי כן, ומרות זאת, אסור שדברים אלה יעיבו על גדולתו של הרבי, הן במישור האישי והן במישור הכללי. תעיד על גדולתו העובדה שהיום רבים הם העומדים ותוהים האם הם מספידים רק את האדם, או שמא את התנועה ^{בנצחה}. לפני כעשר שנים, העיר הרב עמיטל על תופעה קיימת ומוכרת בארצות הברית, שאין ^{שטורעם} מרבים לדבר עליה. שלושה מנהיגים היו שם, אבירי הרועים, כל אחד בתחומו: ר' משה פיינשטיין, "הרב" והרבי מלובאוויטש. והמכנה המשותף לכולם הוא שאין להם יורש.

אולי דווקא לגבי עולמה של תנועת חב"ד, מתוך המעמד המנהיגותי, כמעט קיסרי, שהיה לרבי, הדבר מורגש במיוחד. יש בכך, כאמור, עדות לא רק לאישיותו ולדמותו, אלא גם לפועלו ומעשהו. גם מי שאינו מקורב במיוחד לתנועה, ואפילו יש בלבו ביקורת כלפיה, צריך להוקיר ולהעריך את הגדולה שיש בתנועה זו ושהיתה באדם גדול זה. מעבר לזה, עליו להרגיש עצמו כאסיר תודה. גם מי שלא השתייך לעולמה של תנועת חב"ד, הועשר על ידה ועל ידי מנהיגה הגדול, הרבי מלובאוויטש, שעמד במשך למעלה מארבעים שנה בראשה, ועשה כה רבות למען קידומה ולמען קידום אותם ערכים המאחדים אותנו עם עולמה. יהי זכרו ברוך!